

Har ungdoms holdninger til medborgerrettigheter endret seg fra 2009 til 2016?

Betydningen av kjønn og familiebakgrunn for holdninger til kjønnslikestilling, innvandreres og etniske minoriteters rettigheter

Kristinn Hegna, sosiolog PhD
Førsteamanuensis/forsker II

Institutt for pedagogikk, UiO / NOVA, OsloMet
kristinn.hegna@iped.uio.no

Likebehandling og likeverd mellom mennesker er grunnleggende prinsipper i demokratiske samfunn. En viktig side av det å være en medborger i samfunnet er derfor hvilke holdninger man har til medborgerrettigheter. I International Civic and Citizenship Study (ICCS) har ungdoms holdninger til medborgerrettigheter en selyfølgelig plass, både i 2009 og i 2016, noe som gir muligheter til å beskrive hvilke holdninger elever på 9. trinn har til likeverd og likhet i rettigheter mellom kjønnene, og mellom ulike grupper i samfunnet og sammenligne over tid.

I artikkelen sammenlignes gutter og jenter og ungdom med og uten innvandrerbakgrunn sine holdninger til kjønnslikestilling, til etniske minoriteters rettigheter og til innvandreres rettigheter i det norske samfunnet. Har det skjedd endringer i disse holdningene fra 2009 til 2016, og har disse endringene har skjedd i samme takt for alle de fire gruppene? Kan man tolke endringene som uttrykk for sterkere grad av assimilering mellom ulike grupper av unge i 2016 enn i 2009?

Nøkkelord:

Likestilling, medborgerrettigheter, ungdom med innvandrerbakgrunn, etniske minoriteter, ICCS 2016.

INNLEDNING

Likebehandling og likeverd mellom mennesker er grunnleggende prinsipper i demokratiske samfunn. I Norge er det lovfestet at alle skal ha «like muligheter til å bidra og til å delta i felleskapet, uavhengig av kjønn, etnisk bakgrunn, seksuell orientering og funksjonsnedsettelse» (Barne- og likestillingsdepartementet 2017). Undervisningen i demokrati og medborgerskap i skolen skal på den ene siden gi elevene kunnskap om hvilke rettigheter borgere i et samfunn har eller bør ha. Ved siden av sivile og politiske rettigheter, økonomiske og sosiale rettigheter, er også kulturelle rettigheter knyttet til språk, kulturell tilhørighet og identitet sentrale i et medborgerskapsperspektiv (Audigier 2000; Stray 2010). En viktig side av det å være en medborger i samfunnet er derfor de holdninger ungdom har til slike medborgerrettigheter. I den internasjonale studien av ungdoms demokratiforståelse, kunnskap om og engasjement for demokrati og medborgerskap (International Civic and Citizenship Education Study – ICCS), har dette derfor en viktig plass i spørreskjemaet som ungdommene besvarte, både i 2009 og i 2016. Dette gir muligheter til å undersøke hvilke holdninger elever på 9. trinn har til likeverd og likhet i rettigheter, både mellom kjønnene og mellom ulike etniske grupper i samfunnet.

Undervisningen i demokrati og medborgerskap i skolen, skal både gi elevene kunnskap om hvilke rettigheter borgere i et samfunn har, og gi elevene trening i å vurdere og å diskutere viktige prinsipielle spørsmål knyttet til rettigheter på ulike nivåer. Holdninger til likestilling mellom kjønnene, til innvandreres og til etniske minoriteters rettigheter, er derfor både knyttet til elevenes kunnskaper om og elevenes forståelse av demokratiske prinsipper og samfunnsliv. Samtidig som enkelte rettigheter grunnleggende sett springer ut av menneskerettighetene, og derfor har et særlig vern, er det ikke til å komme forbi at prinsipper for likestilling og ulike rettigheter for innvandrere og etniske minoriteter er under stadig press og gjenstand for politiske diskusjoner. Retten til å snakke sitt språk kan i ytterste konsekvens innebære en hindring for å kunne delta i det offentlige ordskiftet; sterk identifisering med egen minoritetsetniske gruppe kan true identifikasjon med det nasjonale fellesskapet. Begge sidene av disse spørsmålene understreker at det er av interesse å undersøke hvordan holdninger til medborgerrettigheter eventuelt endres – svekkes eller styrkes – i ungdomsbefolkningen over tid.

Tradisjonelt beskrives de nordiske landene som likestillingsvennlige på kjønnsfeltet, og de skiller seg ofte ut i ulike oversikter over graden av likestilling i internasjonale oversikter (World Economic Forum 2017). I enkelte

sammenhenger trekkes innvandreres holdninger og praksis i spørsmål knyttet til forholdet mellom kjønnene fram med en bekymret mine¹. Fra innvandrer-kritisk hold blir det hevdet at kvinnesynet som innvandrere fra asiatiske og afrikanske land bringer med seg, står i motsetning til de nordiske landenes fokus på kvinners rettigheter. Undersøkelser av voksne og ungdom med innvandrerbakgrunns holdninger til for eksempel likestilling, viser derimot at disse er i endring, og at dagens ungdom med innvandrerbakgrunn er mindre religiøse, og langt mer liberale enn både foreldregenerasjonen og unge i opprinnelseslandene (Friberg 2016, Kavli og Nadim 2009). Til en viss grad kan man dermed si at en positiv endring i likestillingsholdninger blant ungdom som har innvandrerbakgrunn kan tolkes som en endring i retning av integrering i det norske majoritetssamfunnets verdier (Friberg 2016). Motsatt kan det hevdes at nordmenns positive holdninger til flyktingers og etniske minoriteters rettigheter, kan tolkes som et uttrykk for integrerende sinnelag i den befolkningen som tar imot innvandrere og flyktinger. Anerkjennelse av at nye befolkningsgrupper har rettigheter i det norske samfunnet kan gi et grunnlag for aksept.

Det å undersøke ungdoms holdninger til likestilling og til flyktingers og etniske minoriteters rettigheter er derfor viktig både for å få vite mer om premisene for befolkningens fremtidige medborgerlige sinnelag, og for å forstå det tosidige potensialet for integreringen av innvandrere i majoritetssamfunnet. Hvilke holdninger har ungdom på disse områdene, og har holdningene endret seg? Den internasjonale studien av ungdoms demokratiforståelse, kunnskap om og engasjement for medborgerskap (ICCS) som ble gjennomført i 2009 og i 2016, egner seg til å gi svar på disse problemstillingene.

MEDBORGERSKAP OG RETTIGHETER, TOLERANSE OG KULTURELL ASSIMILERING

Da kvinner fikk stemmerett i Norge i 1913, var det et viktig bidrag til å gi kvinner lik rett til å la sin stemme bli hørt og være med å bestemme i samfunnet. Senere årtiers feminisme og kvinnesak har på samme måte ofte handlet om at kvinner skulle få en mer selvfølkelig plass i samfunnets styre og stell. I internasjonal sammenheng har Norge og nordiske naboland stått øverst på FNs indeks for kjønnslikestilling med høy sysselsetting blant kvinner, fedrekvote i svangerskapspermisjon og lovregulering av kvinnekvoten i styreverv.

¹ Jf. hvilken plass dette fikk i diskusjonen etter publiseringen av Bushra Ishaqs bok *Hvem snakker for oss?* (Ishaq 2017, Herbjørnsrud 2017).

I de senere år har diskusjoner om kvinners rettigheter i økende grad dreiet seg om innvandrerkvinner rettigheter og forholdet mellom kjønnene i norske familier med bakgrunn fra et annet land.² Mens noen norske kvinner kan ta sin posisjon for gitt, opplever andre at det fortsatt er langt igjen til likestilling mellom kjønnene. Holdningen til likestilling mellom kjønnene handler grunnleggende sett om i hvilken grad man ser på kvinner og menn som likeverdige medborgere i samfunnet.

Tilsvarende finnes det andre grupper i samfunnet hvor gruppens rettigheter er mer under press eller er mer omdiskutert. To eksempler på slike grupper er dem som kan defineres som «etniske minoriteter» eller «innvandrere». Det å flytte til et land handler i stor grad om å integreres i samfunnet, og gradvis oppnå de samme rettigheter som landets øvrige innbyggere. Som nylig innvandet innbygger har man få rettigheter relatert til velferdsgoder og demokratisk deltagelse. Etterhvert som man endrer status til statsborger, oppnår man flere av godene og rettigheter som enhver annen statsborger har. Innvandrere har få *særskilte* rettigheter i Norge, men de har rett til ikke-diskriminering på grunnlag av forhold som etnisitet, religion, språk og nasjonalitet. Hvilke rettigheter en innvandrers har som asylsøker, flyktning eller statsborger vil variere.

Norges befolkning består også av religiøse og etniske minoriteter; urfolk med lang historie i landet slik som den samiske befolkningen, og andre med en kort historie som grupper av statsborgere med innvandrerbakgrunn. De nasjonale minoritetene har rett til å utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2017). På samme måte som den norskfødte befolkningen, har etniske minoriteter i innvandrerbefolkningen rett til å opprettholde sitt språk, sin kultur og få støtte til for eksempel religiøse organisasjoner. Enkelte av de rettighetene man hadde som etnisk minoritet, innvandrers eller flyktning, kan gradvis bli borte som en følge av opptaket til det større majoritetssamfunnet, mens rettigheter som rett til utdanning og sosiale goder trer sterkere inn.

Vern mot diskriminering på bakgrunn av språk, religion og kultur gjelder for alle i Norge. I en rapport basert på forskning om diskriminering av nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge, viste Midtbøen og Lidén (2015) at diskriminering forekommer på de fleste samfunnsområder i Norge. Mens SSBs levekårsundersøkelse (Tronstad 2009) dokumenterer diskriminering mot innvandrere i arbeidslivet, boligmarkedet, det offentlige tjenesteapparatet

² Se for eksempel diskusjonen om «de skamløse jentene» fra boken *Skamløs* (Bile mfl. 2017).

og helsevesenet, viser studier fra skole og utdanning at lærere har liten kompetanse i å håndtere minoritetslevers erfaring med diskriminering og rasisme (Spernes 2014, Svendsen 2014). Midtbøen og Lidén (2015) fant også at forskningen dokumenterer at «hatkriminalitet på grunnlag av etnisk bakgrunn forekommer; at forskjellsbehandling i offentlige rom som på gaten, ungdomsklubber, restauranter og utesteder finner sted; og til slutt at innvandrere som ytrer seg i mediene oftere enn majoriteten får ubehagelige og nedlatende kommentarer rettet mot deres religiøse eller etniske bakgrunn» (s. 9). Samtidig viser undersøkelser av ungdom at mens polariserende holdninger slik som «islam er i krig mot vesten» finnes blant et mindretall (Vestel og Bakken 2016), er holdninger til innvandrere generelt i ferd med å endres i mer aksepterende retning (Hellevik og Hellevik 2017).

Positive holdninger til like muligheter og likeverd mellom alle grupper i samfunnet uavhengig av kjønn eller opphavsland, beskrives som en viktig side ved, og et ideal for, et demokratisk samfunn (Angvik og von Borries 1997, Hahn 1998). Viktigheten av dette er dermed ikke bare knyttet til kunnskap om ulike gruppers rettigheter, men også til elevenes grad av toleranse i møtet med et stadig mer flerkulturelt samfunn. Friberg omtaler det norske liberale demokratiet som et «uenighetsfellesskap», et begrep hentet fra Iversen (2014). Et slikt samfunn er ikke først og fremst bygget på konsensus, men på et felles sett med spilleregler for hvordan uenigheter skal håndteres. De grunnleggende spillereglene som gjelder for alle, som for eksempel vekten på menneskerettighetene, individuell autonomi og likeverd, ligger innbakt i det institusjonelle rammeverket som også skolesystemet og læreplaner er en del av. «Holdninger til kjønnslikestilling og holdninger til seksuelle minoriteter er andre eksempler på kulturelle verdier som også er nært knyttet til disse grunnleggende spillereglene», skriver Friberg (2016:61).

Assimileringsbegrepet (Park 1914) har tidligere vært kritisert for å beskrive kulturell tilpasning mellom majoritetskultur og innvandrede minoriteter som en ensidig prosess, der bare minoritetene skulle tilpasses en normativ felles kultur i mottakerlandet. Nyere teorier (Alba og Nee 2003, 2012) bruker assimileringbegrepet om en mer gjensidig prosess og en form for «ethnic change» som «may occur through changes taking place in groups on both sides» av de sosiale grensene som etniske forskjeller kan innebære (Alba og Nee 2003:11). Ved siden av økonomisk integrering, integrering gjennom bostedsmønstre, inngåelse av parforhold og språklig opplæring, vektlegges også kulturell assimilering. Alba og Nee (2003) definerer derfor assimilasjon

som «the decline of an ethnic distinction and its corollary cultural and social differences» hvor individer på begge sider «see themselves as more and more alike» (s 11). I et land som Norge der likestillingen mellom kjønnene er kommet langt (UNDP 2015:172–175), og tillegges vekt som en sentral verdi i den nasjonale selvforståelsen (Røthing 2011), kan innvandreres holdninger til kjønnslikestilling beskrives som en form for «lakmustest» på integrering og «norskhet» (Friberg 2016). Studier av etterkommere av Pakistanske innvandrere i Norge viser for eksempel hvordan holdninger og praksis knyttet til moderskap og arbeidsmarkedsdeltagelse gjennomgår store endringer fra en generasjon til en annen (Nadim 2014).

Perspektivet fra Alba og Nee fordrer imidlertid også endringer i mot-takerlandets holdninger eller kultur i møtet med innvandrere. Forskningsbidrag har for eksempel bekreftet kontakthypotesen (Allport 1954/1979), og studier viser at holdninger til innvandrere er mer positiv blant personer som har kontakt med personer fra andre kulturer i arbeid eller nabolag (Pettigrew mfl. 2011). I sin gjennomgang av forskningen på området beskriver Pettigrew og medforfattere at kontakt med innvandrere bidrar til større grad av tillit og overbærenhet, og at disse oppfatningene gjennom kognitiv generalisering får betydning for folks holdninger til hele gruppen. Et uttrykk for en økt grad av aksept av innvandrere i befolkningen, ville derfor kunne vist seg som positive holdninger til innvandrere og etniske minoriteter og høy grad av aksept for deres rettigheter i landet. Spørsmålene i ICCS 2016 om holdninger til likestilling og holdninger til innvandreres og etniske minoriteters rettigheter, kan dermed til en viss grad også fortelle oss noe om graden av gjensidig assimilering blant ungdom i dag.

TIDLIGERE FORSKNING PÅ UNGDOMS HOLDNINGER TIL LIKESTILLING OG LIKE RETTIGHETER

Ungdomstiden er en periode i livsløpet der mange grunnleggende holdninger formes og utvikles. De holdningene som ungdom danner er for det første preget av det generelle holdningsklimaet i det samfunnet de vokser opp i. For det andre er deres holdninger i stor grad formet av de sosialiserende relasjonene de inngår i, slik som familien eller jevnaldrende. For det tredje, vil deres holdninger kunne påvirkes av endringer de opplever *gjennom* livsløpet; økt utdanning eller skiftende samfunnsroller (ut i arbeid, etablering av egen familie) kan gi erfaringer som bidrar til å endre deres holdninger. Et viktig spørsmål i forskningen på ungdoms holdninger, har derfor vært om deres

holdninger ser ut til å danne stabile mønstre som de tar med seg ettersom de vokser opp (generasjonseffekter) eller om de endrer sine holdninger med alder (livsløpseffekter). Studier som har fulgt unge mennesker over tid, har vist at det er en sterk stabilitet i holdninger som dannes tidlig i ungdomsårene (Fan og Marini 2000). Fan og Marinis studie fra USA, konkluderte med at utviklingen av holdninger til kjønnslikestilling, i liten grad var relatert til modning, men til endrete sosialiserende kontekster i livsløpet. Slik er skolen og familien som kontekst av viktighet for danning av holdninger hos generasjoner som senere i livsløpet skal ut i arbeidsliv og danne familier.

Ungdom som vokser opp i ulike tidsperioder og i ulike typer familier, vil dermed sosialiseres til *ulike* holdninger til likestilling, likeverd og likebehandling av grupper i samfunnet. Tidligere internasjonal forskning basert på ICCS 2009 har vist at jenter har mer positive holdninger til likestilling og etniske minoriteters rettigheter enn gutter, og at unge med foreldre med høyere utdanning har mer positive holdninger enn andre unge (Schulz mfl. 2010). Analyser av norske ICCS-data fra 2009 har også vist at mer positive holdninger til kjønnslikestilling og etniske minoriteters rettigheter, henger både sammen med gode resultater på ICCS' kunnskapstest, og med gode skoleprestasjoner i fagene norsk, matte, engelsk og samfunnsfag (Lauglo 2013).

Hvilke samfunnsendringer har funnet sted i Norge i perioden fra elevene som deltok i ICCS 2009 ble født i 1995 og fram til gjennomføringen av ICCS 2016? Finnes det endringer som kan ha gitt ungdommene endrede sosialiseringsbetingelser og rollemodeller mellom de to kohortene eller gjennom oppveksten? Samfunnsendringer i kvinners arbeidsmarkedsdeltakelse, men særlig i mødre generasjonen, er eksempel på en faktor som har vist seg å henge sammen med holdninger til likestilling mellom kjønnene. Andelen sysselsatte mødre med barn i alderen 0–15 år, gikk opp fra 74 prosent i 1991 til 81 prosent i 2004, mens andelen husmødre sank til bare 4 prosent i 2009. Andelen unge kvinner (20–24 år) som var i utdanning økte fra 40 til 49 prosent fra 1996 til 2009. Samtidig fortsatte andelen fedre som tok ut full fedrepermisjon å øke gradvis fra 1993 til 2016. De unge som deltok i ICCS 2016 ble derfor i større grad omgitt av fedre med hovedansvar for småbarn i permisjonstiden, menn deltok også mer i husarbeidet og var generelt mer involvert i barn (Kitterød 2002, Vaage 2002). Kravet om 40 prosent kvinnerepresentasjon i allmennaksjeselskaper (ASA) trådte i kraft i 2006 (Nærings- og fiskeridepartementet 2017). Samlet sett er det ikke utenkelig at denne typen endringer påvirker familiene, og dermed kan medføre mer positive holdninger til likestilling mellom kjønnene.

I perioden 2007–2017 har antall innvandrere og etterkommere etter innvandrere i Norge blitt fordoblet (SSB 2017), både som en følge av EØS-utvidelsen i 2005 og som en følge av familiegjenforening. Det store antallet asylsøkere fra Syria som kom i 2015 fikk stor oppmerksomhet i mediene, og opptok mange barn og unge (se for eksempel Alexandra (19): «Vi må la oss skremme av krigen», *Aftenposten Si;D* 2016)³. På den ene siden kan økt innvandring medføre press på den etablerte befolkningen og føre til mer negative holdninger til innvandrere og etniske minoriteter. På den annen side er det vist at større grad av personlig erfaring med og kjennskap til personer med innvandrerbakgrunn bidrar til mer positive holdninger til innvandrere og innvandring (McLaren 2003). Når andelen elever med innvandrerbakgrunn og annen etnisk bakgrunn øker i klasserommet, vil dette derfor kunne medføre mer positive holdninger. Holdningsundersøkelser i den norske generelle befolkningen har vist noe varierende resultater, med både mer negative holdninger (Blom 2016, SSB 2017) og mer positive holdninger (Hellevik og Hellevik 2017). Forventede endringer kan dermed gå i begge retninger.

PROBLEMSTILLINGER

På bakgrunn av litteraturen som er gjennomgått over, brukes resultatene fra ICCS 2016 og tidligere undersøkelser til å undersøke om holdningene til kjønnslikestilling, til innvandreres og til etniske minoriteters rettigheter har endret seg blant ungdom fra 2009 til 2016. Eventuelle endringer i holdninger til ulike gruppers rettigheter er interessant i seg selv. Det er dessuten interessant om det er forskjeller i holdninger mellom grupper av ungdom kategorisert etter kjønn og sosial bakgrunn/innvandrerbakgrunn. Disse forskjellene kan fortelle om det er tegn til at grupper som vi kan forvente har ulike holdninger til disse spørsmålene, har nærmet seg hverandre eller blitt mer forskjellige i tidsrommet. Er det blitt større eller mindre forskjeller i holdninger?

METODE

Datasettet og innsamlingsprosedyre.

I denne artikkelen analyseres holdninger og endringer i holdninger på tre viktige områder. Alle tre områdene er beskrevet i ICCS-studien med identiske holdningsspørsmål i 2009 og i 2016, slik at svarene er sammenlignbare. Datasettet som benyttes er ICCS 2016, som sammenlignes med ICCS 2009. Alle

³ <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/rXMG0/Vi-ma-la-oss-skremme-av-krigen>

analysene er foretatt med vektning basert på sammensetning av utvalget i Norge i 2009 og 2016, gjort på bakgrunn av IEAs retningslinjer og utregning (for en detaljert beskrivelse av hvordan dataene er samlet inn og hvordan utvalget er satt sammen se Huang og Svagård (2017) og Huang mfl. (2017)). I denne artikkelen beskrives de variablene som benyttes i denne spesifikke analysen.

Variable brukt i analysene

I tillegg til to variabler for familiebakgrunn (SES, innvandrerbakgrunn) og kjønn, gjøres analysen med utgangspunkt i tre batterier som er konstruert for å beskrive ungdommenes holdninger til likhet i rettigheter mellom kvinner og menn, holdninger til etniske/folkegruppers likhet i rettigheter i Norge, og holdninger til innvandrere i Norge sine rettigheter.

Holdninger til likestilling

Holdninger til likestilling er målt ved sju utsagn om kjønnslikestilling, med svaralternativer på en firedelt skala fra helt enig til helt uenig (se figur 1). Eksempel på utsagn som ungdommene tar stilling til er «Menn og kvinner bør ha like muligheter til å ta del i styringen av samfunnet» (positiv holdning) eller «Kvinner bør holde seg borte fra politikk» (negativ holdning). En skala ble konstruert på bakgrunn av disse, slik at høy skåre på skalaen innebar positive holdninger til likestilling mellom kjønnene (se Schulz mfl. 2018: *ICCS 2016 Technical report* for en forklaring). Alle utsagnene er like i 2009 og i 2016. Skalaen er standardisert og harmonisert med ICCS 2009, slik at det internasjonale gjennomsnittet for ICCS 2009 er definert som 50 på skalaen (standardavvik=10) og dette blir dermed et utgangspunkt for å måle endring.

Holdninger til like rettigheter for etniske minoriteter

Holdninger til like rettigheter for etniske minoriteter er målt ved 5 utsagn om etniske minoriteters rettigheter, med svaralternativer på en firedelt skala fra helt enig til helt uenig (se figur 2). Eksempel på utsagn som ungdommene tar stilling til er «Mennesker fra alle folkegrupper/etniske grupper bør oppmuntres til å stille til valg» og «Mennesker fra alle folkegrupper/etniske grupper bør ha de samme rettighetene og pliktene». En skala ble konstruert på bakgrunn av disse, slik at høy skåre på skalaen innebar positiv holdning til like rettigheter for etniske minoriteter. Alle utsagnene er like i 2009 og i 2016. Skalaen er standardisert og harmonisert med ICCS 2009, slik at det internasjonale gjennomsnittet for ICCS 2009 er definert som 50 på skalaen (standardavvik=10) og dette blir dermed et utgangspunkt for å måle endring.

Holdninger til like rettigheter for innvandrere i Norge

Holdninger til like rettigheter for innvandrere i Norge inngikk i det europeiske spørreskjemaet og er derfor bare stilt til elever i andre europeiske deltakerland (Losito mfl. 2017). Holdningene er målt ved 5 utsagn om innvandreres rettigheter, på en firedelt skala fra helt enig til helt uenig (se figur 3). I innledningen til spørsmålet er «innvandrere» forklart som «folk som flytter til et land». Eksempel på utsagn som ungdommene tar stilling til er «Barn som kommer til landet bør ha de samme muligheter til utdanning som andre barn i landet» og «Innvandrere som har levd i et land i flere år, bør ha rett til å stemme ved valgene». En skala ble konstruert på bakgrunn av disse, slik at høy skåre på skalaen innebar positive holdninger til like rettigheter for etniske minoriteter. Alle utsagnene er like i 2009 og i 2016. Skalaen er standardisert og harmonisert med ICCS 2009, slik at det internasjonale gjennomsnittet for ICCS 2009 er definert som 50 på skalaen (standardavvik=10) og dette blir dermed et utgangspunkt for å måle endring.

Bakgrunnsvariable

Bakgrunnskjennetegn relatert til kjønn og innvandrerbakgrunn er benyttet som uavhengige variabler. Kjønn er dikotomisert som gutt (0) og jente (1). Jeg skiller mellom respondenter som har to foreldre født i utlandet (1) og respondenter som har en eller to norskfødte foreldre (0), uten å ta hensyn til ungdommenes eget fødeland. På bakgrunn av respondentenes beskrivelser av foreldrenes yrke, ble foreldrenes yrke kodet (ISCO-08), og hver respondent gitt en skåre for sosioøkonomisk status (Ganzeboom mfl. 1992). Denne variabelen er benyttet som kontrollvariabel i tabell 4.

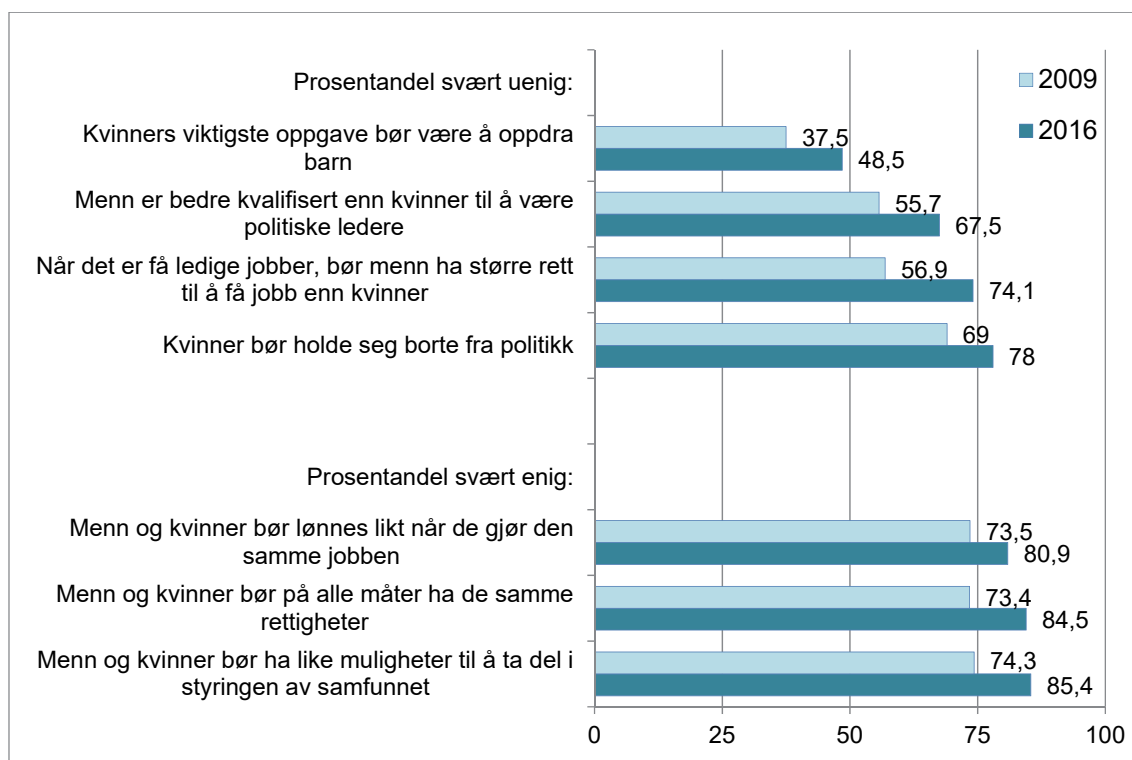
ANALYSER

Dataene ble analysert ved hjelp av IDB Analyzer, et spesialkonstruert analyseprogram utviklet av IEA. Programmet bruker SPSS som underliggende analyse-software. Resultatene er vektet med bakgrunn i fordelingen av respondenter, slik at resultatene gjenspeiler sammensetningen av elever i befolkningen (Schulz mfl. 2018). Gjennomsnitt på de tre skalaene ble beregnet for hver av de 8 kategoriene unge som fremkommer ved kombinasjon av de tre uavhengige variablene (kjønn, innvandrerbakgrunn og samfunnsklasse), basert på dataene fra henholdsvis 2009 og 2016. Ved hjelp av t-test, ble differansen mellom gjennomsnittene for de to undersøkelsene vurdert som signifikant eller ikke.

RESULTATER

Innledningsvis undersøkte jeg hvordan elevene hadde svart på de ulike utsagnene om henholdsvis likestilling, etniske minoriteters og innvandreres rettigheter i det norske samfunnet. Figur 1 til 3 viser en oversikt over elevenes svar på alle de sju utsagnene om holdninger til kjønnslikestilling, de fem utsagnene om holdninger til etniske minoriteters rettigheter og de fem utsagnene til innvandreres rettigheter. De to fargede søylene ved hvert utsagn viser andelen som svarte «svært enig» i henholdsvis 2009 og i 2016⁴.

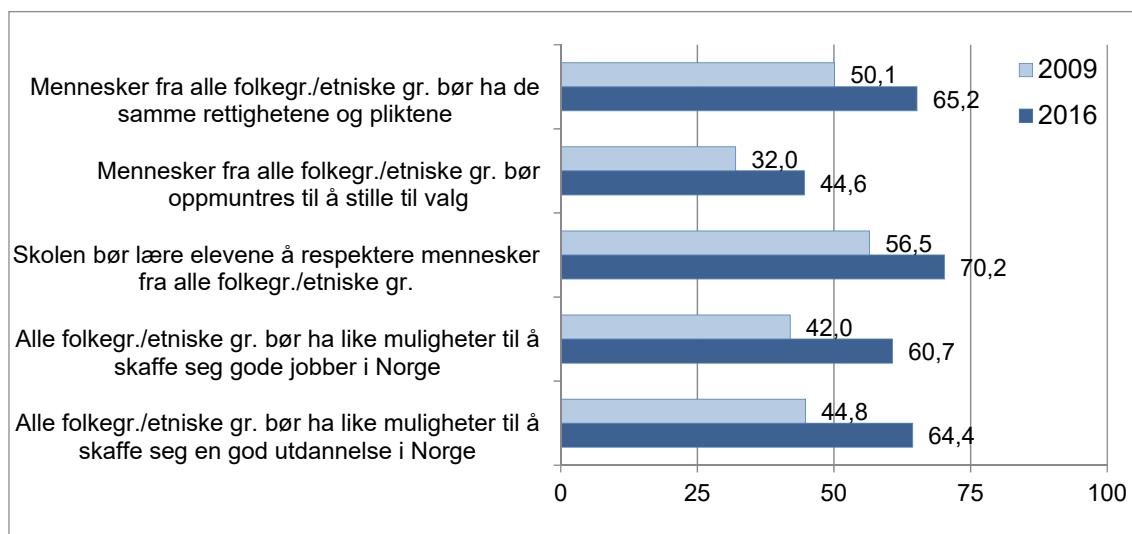
Figur 1: **Likestillingspositive og likestillingsnegative** holdninger blant norske 9. trinnselever 2009 og 2016. Prosent hhv svært enig/svært uenig.

Kilde: ICCS 2009 og 2016. Alle endringer er signifikante $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

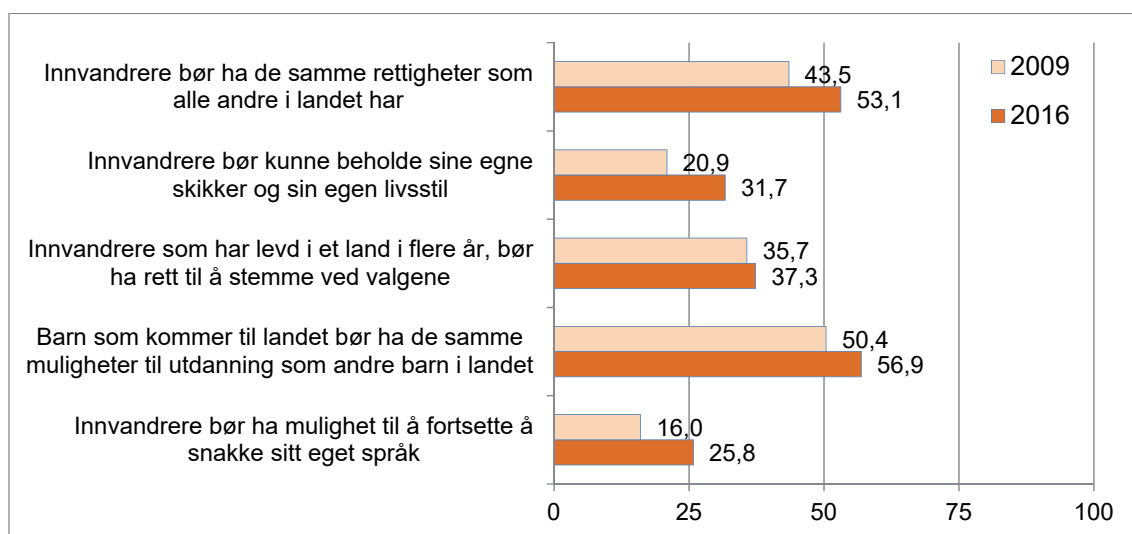
⁴ Enkelte utsagn om kjønnslikestilling er negativt formulert, og søylene viser derfor andelen «svært uenig».

Figur 2 Holdninger til **rettigheter for ulike folkegrupper/etniske grupper**, blant norske 9. trinnselever 2009 og 2016. Prosent svært enig.

Kilde: ICCS 2009 og 2016. Alle endringer er signifikante $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

Figur 3: Holdninger til **rettigheter for innvandrere**, blant norske 9. trinnselever 2009 og 2016. Prosent svært enig.

Kilde: ICCS 2009 og 2016. Alle endringer er signifikante $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

Generelt viser figur 1 at svært mange var positive til likestilling i 2016. Det er 84,5 prosent som sier seg svært enig i utsagnet «Menn og kvinner bør på alle måter ha de samme rettigheter». Figuren viser også at elevene i 2016 uttrykker klart sterkere enighet til de likestillingspositive holdningene og sterkere uenighet til de likestillingsnegative utsagnene, enn elevene gjorde i 2009. Den sterkeste endringen finnes i utsagnet om at menn bør ha forrang til jobber når det er få ledige jobber.

Også utsagnene om etniske minoriteters rettigheter viser et mønster av overveiende enighet med utsagnene, og en endring i retning av større enighet

fra 2009 til 2016 (figur 2). Det er 70 prosent av elevene som er svært enig i at «skolen bør lære elevene å respektere mennesker fra alle folkegrupper/etniske grupper», og enigheten om etniske minoriteters rett til jobb og utdanning er også svært stor. Økningene i andelene som svarer «svært enig» i disse fem utsagnene varierer fra ca. 10 til 20 prosentpoeng, og det må kunne sies å være en sterk endring på bare 7 år.

Det ser ut til å være noe mer variasjon i svarene fra elevene når det gjelder innvandreres rettigheter (figur 3). De to utsagnene om rett til å bevare sine skikker, sin livsstil og sitt eget språk viser lavest andel «svært enig», men er samtidig de utsagnene hvor endringen i retning av økt enighet er størst (hhv. 11 og 10 prosentpoeng økning). I 2016 svarer over halvparten av elevene at de er svært enig i utsagnet «Innvandrere bør ha de samme rettigheter som alle andre i landet har».

For å undersøke videre om disse endringene var å spore til bestemte deler av ungdomsbefolkningen framfor andre, ble det benyttet tre skalaer for positive holdninger til henholdsvis kjønnslikestilling, innvandreres rettigheter og etniske minoriteters rettigheter. Alle de tre skalaene er standardisert på bakgrunn av de internasjonale resultatene, slik at gjennomsnittet er satt til 50 for ICCS 2009. Et gjennomsnitt over 50 betyr derfor mer aksepterende holdninger enn dette gjennomsnittet, mens et gjennomsnitt under 50 viser mindre aksepterende holdninger. De innledende analysene viste at gjennomsnittet for elevene i Norge på skalaen for kjønnslikestilling var 54,1 i 2009 og 56,7 i 2016, for etniske minoriteters rettigheter var det 50,9 i 2009 og 55,4 i 2016, og for innvandreres rettigheter 48,4 i 2009 og 51,2 i 2016 (alle endringer signifikante $p < .001$). Alle endringene bekrefter dermed inntrykket fra analysen av enkeltutsagnene; elevene i Norge har mer aksepterende holdninger til rettigheter for ulike grupper i 2016, enn de hadde i 2009.

De internasjonale rapportene basert på ICCS 2016, viser hvordan de norske resultatene plasserer seg i et internasjonalt eller europeisk lys (Losito mfl. 2017, Schulz mfl. 2017). På skalaen for kjønnslikestilling, var gjennomsnittet for norske elever 57 poeng, mens det internasjonale gjennomsnittet var 52. Det norske snittet var dermed ikke signifikant lavere enn Sverige (58) som toppet listen, og likt med Danmark og Taipei. De norske elevene viste den sterkeste økningen fra 2009 til 2016 i aksepterende holdninger til likestilling av alle deltakerlandene i ICCS (Schulz mfl. 2017). Også når det gjaldt skalaen for holdninger til etniske minoriteters rettigheter lå norske elever høyere enn det internasjonale snittet, og ligger blant de fem landene med mest

aksepterende holdninger til dette. Alle deltakerlandene viser mer aksepterende holdninger til etniske minoriteters rettigheter i 2016 enn i 2009, og Norge, Sverige og Finland har den tydeligste utviklingen. Spørsmålene om holdninger til innvandreres rettigheter er bare stilt til de europeiske deltakerlandene (Losito mfl. 2017). Av de 12 europeiske landene som har vært med i både 2009 og 2016, viser 4 land signifikant mindre aksepterende holdninger (Bulgaria, Estland, Latvia, Litauen), 6 land ingen signifikant endring (Danmark, Finland, Italia, Malta, Slovenia, Sverige), og to land signifikant mer aksepterende holdninger (Belgia, Norge). Norge er det landet som viser sterkest endring med 2,8 poeng økning på skalaen, og Norge ligger dermed øverst på skalaen sammen med Sverige (53 poeng) (Losito mfl. 2017:28).

I de videre analysene skal vi undersøke endringene i holdninger på disse tre skalaene har skjedd i samme takt både blant jenter og gutter, og blant unge med og uten innvandrerbakgrunn. Det er spesielt interessant å sammenligne skåre i 2009 med skåre i 2016, for hver av gruppene. Har holdningene endret seg fra 2009 til 2016 for alle? I tabell 1 vises gjennomsnittsskåre på de tre skalaene for henholdsvis holdninger til kjønnslikestilling, holdninger til etniske minoriteters rettigheter og holdninger til innvandreres rettigheter. Jo høyere skåre, jo mer positive holdninger har gruppen.

Tabell 1. **Endring** i gjennomsnittsskåre på tre holdningskalaer fra 2009 til 2016, etter henholdsvis kjønn og foreldres fødeland.

	Kjønnslikestilling		Etniske minoriteters rettigheter		Innvandreres rettigheter	
	2016	2009	2016	2009	2016	2009
Kjønn						
<i>Jenter</i>	60,0	57,8	56,8	53,0	52,2	50,4
<i>Gutter</i>	53,4	50,4	54,0	48,6	50,1	46,3
Foreldres fødeland						
<i>Norskfødte foreldre</i>	57,2	54,7	55,3	50,8	50,5	47,8
<i>To utenlandskfødte</i>	54,3	50,0	57,1	52,2	56,3	54,2
Nasjonalt gjennomsnitt	56,8	54,2	55,5	51,1	51,3	48,6
Internasjonalt gjennomsnitt	51	50	53	50	48*	50*

*Tallene representerer det europeiske gjennomsnitt, fordi spørsmålet bare ble brukt i europeiske deltakerland.

Kilde: ICCS 2009, 2016. Schulz mfl 2017. Losito mfl. 2017.

Alle endringer fra 2009 til 2016 i det norske materialet er signifikant $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

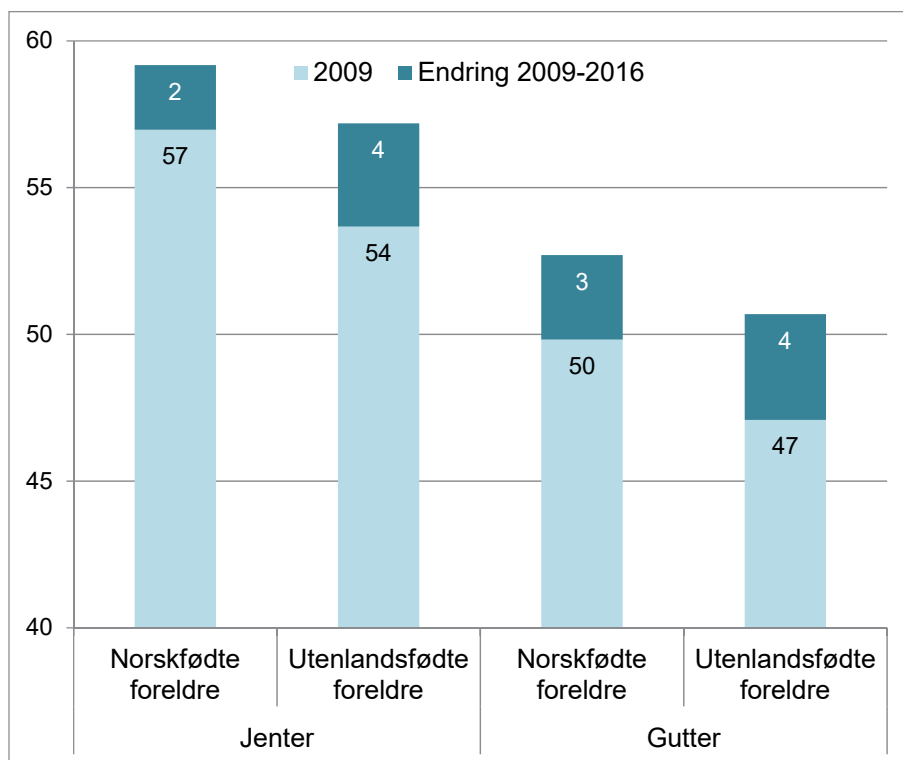
Analysene viste at det var relativt stor forskjell i gjennomsnittsskåre mellom gutter og jenter når det gjelder kjønnslikestilling, med høyere skåre blant jenter enn blant gutter. Både gutter og jenter viser en mer positiv holdning i 2016 enn i 2009. Ytterligere korrelasjonstester av kjønnsforskjellen i holdninger til

kjønnslikestilling (ikke vist i tabell), viser at korrelasjonen var den samme i 2009 ($\text{Eta}=0,37, p<.001$) som i 2016 ($0,36, p<.001$), og at den var tilnærmet lik blant unge med norskfødte og utenlandskfødte foreldre. Ungdom med innvandrerbakgrunn scorer med andre ord noe lavere på holdningene til kjønnslikestilling, men forskjellen mellom gutter og jenter er like stor i begge grupper. Både gutter og jenter i Norge ligger over det internasjonale gjennomsnittet, og det gjelder også unge med utenlandskfødte foreldre.

Kjønnsforskjellene i holdninger til etniske minoriteter og innvandreres rettigheter er mindre. Det mest interessante her er imidlertid å se på forskjellen mellom ungdom med ulik foreldrebakgrunn. Både unge med og uten innvandrerbakgrunn er mer positive til minoriteters rettigheter enn det internasjonale gjennomsnittet, og den lille forskjellen mellom de to gruppene er tilnærmet lik i både 2009 og i 2016. Forskjellen er noe større når det gjelder innvandreres rettigheter. Ungdom med norskfødte foreldre lå på det internasjonale gjennomsnittet i 2009, men ligger høyere i 2016. Denne økningen innebærer at de har tatt inn svakt på forspranget til unge med innvandrerbakgrunn. Begge grupper har altså fått mer positive holdninger – i motsetning til ungdommer i mange andre deltakerland – og forskjellen mellom gruppene er blitt noe mindre.

Ungdom med ulik bakgrunn og med ulikt kjønn, vil i gjennomsnitt ha ulike holdninger. I noen tilfeller vil dimensjoner som innvandrer- eller klassebakgrunn forsterke kjønnsforskjellene i holdninger, for eksempel slik at jenter uten innvandrerbakgrunn vil ha spesielt positive holdninger, mens gutter med innvandrerbakgrunn er spesielt negative til likestilling. Stemmer dette i ICCS? Og gjelder de generelle endringstendensene for alle gruppene når vi ser f.eks. på interaksjonen mellom kjønn og innvandring? I figurene 4-6 er endringene fra forrige ICCS-studie til den nåværende illustrert ved tre ulike figurer, der jenter og gutter med ulik bakgrunn har fått hver sin søyle. Søylene viser hva gruppens skåre var i 2009, og på toppen legges på en søyledel i kontrastfarge som illustrerer den endringen som fant sted i gruppens holdninger fra 2009–2016.

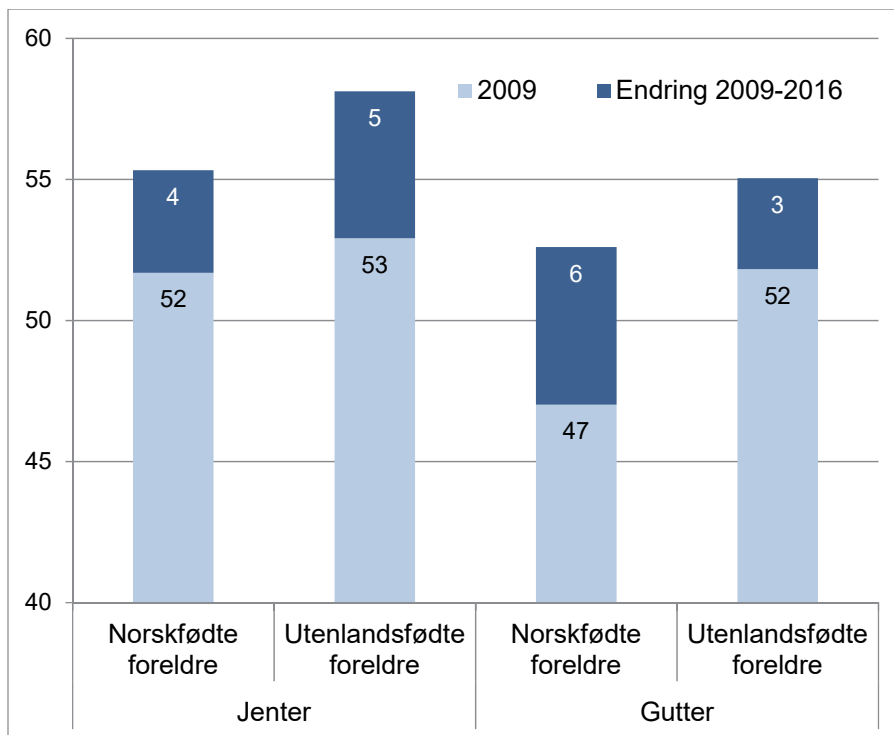
Figur 4. **Kjønnslikestilling:** Gjennomsnittsskåre for 2009 og endring i gjennomsnittsskåre 2009-2016 på holdningsskala om kjønnslikestilling, etter kjønn og foreldres fødeland.

Kilde: ICCS 2009, 2016. Kontrollert for foreldres yrke.

Alle endringer fra 2009 til 2016 i det norske materialet er signifikant $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

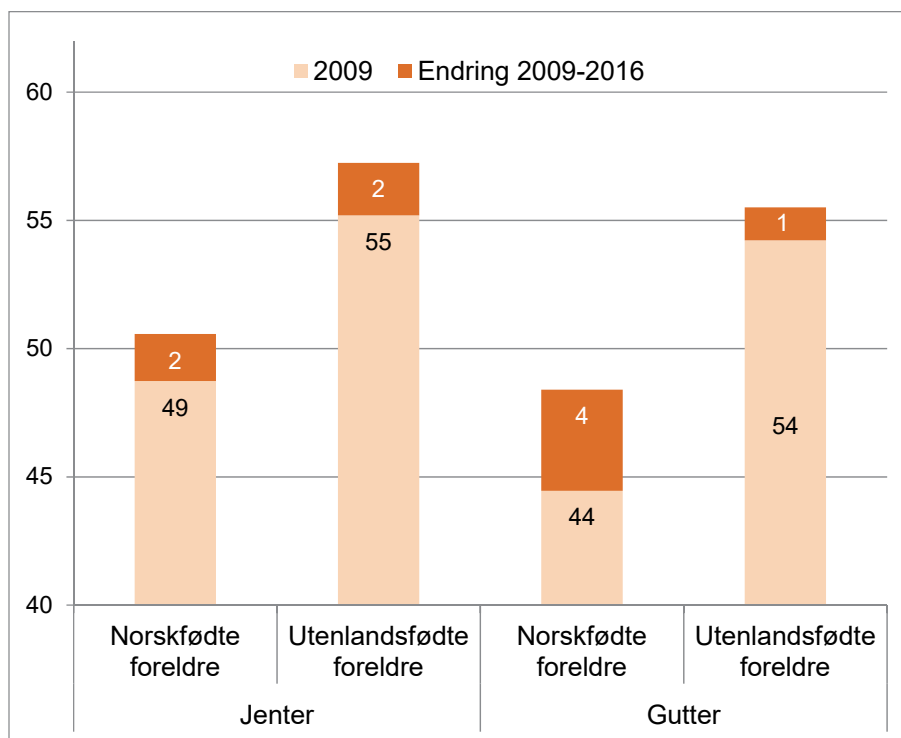
Figur 5. **Etniske minoriteters rettigheter:** Gjennomsnittsskåre for 2009 og endring i gjennomsnittsskåre 2009-2016 på holdningsskala om etniske minoriteters rettigheter, etter kjønn og foreldres fødeland.

Kilde: ICCS 2009, 2016. Kontrollert for foreldres yrke.

Alle endringer fra 2009 til 2016 i det norske materialet er signifikant $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

Figur 6. **Innvandrerers rettigheter**: Gjennomsnittsskåre for 2009 og endring i gjennomsnittsskåre 2009–2016 på holdningsskala om innvandrerers rettigheter, etter kjønn og foreldres fødeland.

Kilde: ICCS 2009, 2016. Kontrollert for foreldres yrke.

Alle endringer fra 2009 til 2016 i det norske materialet er signifikant $p < .001$. IDB Analyser, vektet.

Figur 4 viser skåre på holdninger til kjønnslikestilling. Alle de fire gruppene har mer positive holdninger til kjønnslikestilling, enn det internasjonale gjennomsnittet (Internasjonalt gjennomsnitt 2016 gutter: 49 poeng, jenter 55 poeng). Den viser også at det er en viss positiv endring i alle grupper, en økning på ca. 2 prosentpoeng for jenter med norskfødte foreldre og 4 prosentpoeng for jenter og gutter med utenlandsfødte foreldre. Endringen forskyver ikke på rekkefølgen eller balansen mellom de fire gruppene.

Tilsvarende vises endringene for de fire gruppene på de to skalaene for henholdsvis etniske minoriteters og innvandrerers rettigheter (figur 5, figur 6). Det er gutter med norskfødte foreldre som viser størst endring i holdning til etniske minoriteters rettigheter, og forskjellen mellom gutter med og uten innvandrerbakgrunn er derfor blitt mindre⁵. Forskjellen mellom jenter av ulike familiebakgrunn er blitt svakt større.

Når vi ser på økning i holdninger til innvandrere, er det også gutter med norskfødte foreldre – som lå lavest i 2009 – som har hatt den største økningen

⁵ Det internasjonale gjennomsnittet for gutter i ICCS 2016 var 52 poeng, slik at begge grupper av gutter ligger over det internasjonale gjennomsnittet for gutter.

(4 prosentpoeng). De har dermed nærmet seg nivået blant jenter med norskfødte foreldre, og utenlandske ungdommer noe. Vi kan også legge merke til at mens det er relativt tydelige forskjeller mellom ungdom med norskfødte foreldre avhengig av deres kjønn, er det bare små kjønnsforskjeller blant ungdom med innvandrerbakgrunn.

DISKUSJON

Resultatene viser at norske elever har en sterkt positiv holdning til kjønnslikestilling, og hovedsakelig positive holdninger til etniske minoriteters og innvandreres rettigheter. Jenter har mer positive holdninger enn gutter. Det er verdt å legge merke til at elever med innvandrerbakgrunn i Norge har mer positive holdninger til likestilling enn det generelle internasjonale gjennomsnittet. Likevel ligger de fra 2 til 3 poeng under elevene med norskfødte foreldre. Når det gjelder holdninger til innvandreres og etniske minoriteters rettigheter, skårer unge med innvandrerbakgrunn høyere enn unge med norskfødte foreldre.

Holdningene til medborgerlige rettigheter er i endring både når det gjelder kjønn og likestilling, innvandreres rett til å bevare f.eks. språk og kultur, samt etniske minoriteters like rettigheter til utdanning, stemmerett og respekt. Disse endringene blant norske elever går i samme retning som andre deltakerland i ICCS 2016 når det gjelder kjønnslikestilling og holdninger til etniske minoriteter, men ligger i toppen av listen over størrelsen på endringene. Når det gjelder holdninger til innvandreres rettigheter, er det bare Norge og Flandern av de europeiske landene/områdene som viser en utvikling i retning av større aksept. Det er likevel på sin plass å nevne at det fortsatt er et stort flertall som ikke er «svært enig» i at innvandrere bør kunne «beholde sine egne skikker og sin egen livsstil» eller « snakke sitt eget språk» – rettigheter som jo faktisk er nedfelt i menneskerettighetene og som Norge er forpliktet til å støtte. Sett i et slikt perspektiv, hadde det vært ønskelig om dette flertallet minket.

Innledningsvis beskrev jeg samfunnsendringer som ga grunn til å forvente at holdningene til likestilling mellom kjønnene ville ha blitt endret i retning av mer likestillingsorienterte holdninger. Til tross for at norske holdninger til likestilling har vist seg å være høye tidligere, har ICCS 2016 vist en ytterligere endring i retning av mer positive holdninger til likestilling. Når det gjaldt holdningene til etniske minoriteters rettigheter og innvandreres rettigheter, var det samfunnsendringer som kunne tolkes i begge retninger; flere minoriteter og innvandrere i befolkningen kan teoretisk sett gi mer positive

holdninger på grunn av mer kjennskap, eller mer negative holdninger på grunn av større press på for eksempel arbeidsmarked og en mer polarisert debatt (Hellevik og Hellevik 2017). De internasjonale resultatene fra ICCS 2016 viser at holdningene til innvandreres rettigheter er under press i mange av landene i Europa. Her skiller norske elever seg ut ved å være den elevgruppen med de mest positive holdningene sammen med svenske elever, og den sterkeste økningen siden 2009. På bakgrunn av disse resultatene, kan vi konkludere med at norske elever viser en stor grad av medborgerlig sinnelag i spørsmål om likestilling og rettigheter, og at denne siden av unges medborgerskap i Norge har blitt styrket siden 2009. På den ene siden kan dette tolkes som overraskende, gitt den sterkt polariserende og delvis stigmatiserende debatten om innvandrere i Norge og andre land – av enkelte beskrevet som normaliserende for negative holdninger til innvandrere. På den annen side er det i tråd med de endringene som Hellevik og Hellevik (2017) fant i sin undersøkelse. Samtidig er det også forskjell på holdninger til innvandring, innvandrere generelt og innvandreres og etniske minoriteters rettigheter – resultatene fra de ulike undersøkelsene kan ikke sammenlignes direkte.

Et viktig bispørsmål i forbindelse med analysen, var spørsmålet om resultatene kan indikere noe om utviklingen blant ungdom går i retning av kulturell assimilering? Både holdninger til likestilling og holdninger til etniske minoriteter og innvandrere, kan oppfattes som en lakmestest på i hvilken retning utviklingen går. Dersom gruppen med elever med innvandrerbakgrunn i ICCS 2016 har sterkt og økende positive holdninger til likestilling og elever med norskfødte foreldre samtidig har sterkt og økende positive holdninger til etniske minoriteters og innvandreres rettigheter, er det et tegn på bedret integrering fra begge grupper? Ensidig endring blant innvandrere, vil isteden kunne tolkes som ensidig assimilering.

Vi fant at unge med innvandrerbakgrunn viste en sterkere økning når det gjaldt kjønnslikestilling enn unge uten innvandrerbakgrunn, slik at forskjellene mellom gruppene var noe mindre enn tidligere. Dette gjaldt både gutter og jenter. Unge gutter med norskfødte foreldre viste en sterkere positiv utvikling i holdninger til etniske minoriteter og innvandrere, enn gutter med innvandrerbakgrunn, slik at forskjellene også ble noe mindre her. Den samme utviklingen fantes ikke blant norskfødte jenter. Siden jenter fra før hadde mer positive holdninger enn gutter, bidrar dette til en viss utjevning av kjønnsforskjeller og mindre forskjell mellom grupper av ungdom totalt sett. Disse funnene kan tolkes i retning av en sterkere integrering av ungdommers holdninger i 2016

sammenlignet med 2009. Til dels er det snakk om at unge innvandrere og etterkommere i større grad har tatt opp i seg holdninger til likestilling i 2016 enn den samme gruppen hadde i 2009, og samtidig har også unge med norsk-fødte foreldre blitt mer positive til etniske minoriteter og innvandrere.

Det er grunn til å se positivt på disse trekkene, særlig fordi unge mennesker tar med seg sine holdninger når de blir eldre – det er en generasjon med mer like og aksepterende holdninger enn den yngre gruppen hadde. Dermed lover disse endringene også godt for årene som kommer.

Om artikkelen

Forfatteren ønsker å takke redaksjonen og to anonyme konsulenter for gode kommentarer til en tidligere versjon av artikkelen, samt Lihong Huang, Idunn Seland og Vegard Svagård for bidrag til analyser, gode kommentarer til og diskusjoner om tidligere utkast.

Prosjektet er støttet av Utdanningsdirektoratet.

REFERANSER

- Alba, R., & V. Nee (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*. Boston: Harvard University Press.
- Alba, R., & V. Nee (2012). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. I Suarez-Orozco, C., M. Suarez-Orozco & D.B. Qin-Hilliard (red.), *The new immigration. An Interdisciplinary Reader* (pp. 49-80). New York: Routledge.
- Allport, G.W. (1954/1979). *The nature of prejudice*. Oxford: Addison-Wesley.
- Angvik, M., & B. von Borries (red.). (1997). *Youth and history: A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*. Hamburg: Korber-Stiftung.
- Audigier, F. (2000). *Basic concepts and core competencies for education for democratic citizenship*. Project "Education for Democratic Citizenship". Strasbourg: Council of Europe.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2017). *Likestilling og inkludering*. Nedlastet 13.11 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-inkludering/id922/>
- Bile, A., S.N. Srour, & N. Herz. (2017). *Skamløs*. Oslo: Gyldendal.
- Blom, S. (2016). *Holdninger til innvandrere og innvandring 2016*. SSB Rapport 2016/41. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

- Fan, P.-L., & M.M. Marini. (2000). Influences on Gender-Role Attitudes during the Transition to Adulthood. *Social Science Research*, 29(2): 258–283.
doi:10.1006/ssre.1999.0669
- Friberg, J.H. (2016). *Assimilering på norsk. Sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. FAFO rapport 2016:43. Oslo: FAFO.
- Ganzeboom, H.B., P.M. De Graaf, & D.J. Treiman. (1992). A standard international socio-economic index of occupational status. *Social Science Research*, 21(1): 1–56.
- Hahn, C. (1998). *Becoming political: Comparative perspectives on citizenship education*. New York: State University of New York Press.
- Hellevik, O. & T. Hellevik. (2017). Utviklingen i synet på innvandrere og innvandring i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(03): 250–283.
- Herbjørnsrud, D. (2017). De rokker ved vår samtids fiendebilder. Kronikk 22.11.2017. *Aftenposten*. Nedlastet 25.04.2018 fra <https://www.dagbladet.no/kultur/de-rokker-ved-var-samtids-fiendebilder/68904317>
- Huang, L., G. Ødegård, K. Hegna, V. Svagård, T. Helland, & I. Seland. (2017). *Unge medborgere. Demokratiforståelse, kunnskap og engasjement blant 9.-klassinger i Norge. The International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) 2016*. NOVA rapport 15/17. Oslo: NOVA, OsloMet.
- Huang, L. & V. Svagård. (2017). *ICCS-undersøkelsen 2016. Methodenotat for den norske datainnsamlingen*. NOVA Notat 5/17. Oslo: NOVA, OsloMet.
- Ishraq, B. (2017). *Hvem snakker for oss?* Oslo: Cappelen Damm.
- Iversen, L.L. (2014). *Uenighetsfellesskap. Blikk på demokratisk samhandling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kavli, H.C., & M. Nadim. (2009). *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. FAFO rapport 2009:39. Oslo: FAFO.
- Kitterød, H. (2002). Fortsatt nedgang i kvinners tid til husarbeid på 1990-tallet. *Samfunnsspeilet*, 2002/4-5. Nedlastet 10.06.2018 fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/fortsatt-nedgang-i-kvinnens-tid-til-husarbeid-paa-1990-tallet>.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2017). *Urfolk og minoriteter*. Nedlastet 30.11.2017 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/id929/>
- Lauglo, J. (2013). Do more knowledgeable adolescents have more rationally based civic attitudes? Analysis of 38 countries. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 33(3): 262–282.
doi:10.1080/01443410.2013.772773
- Losito, B., G. Agrusti, V. Damiani, & W. Schulz. (2017). *Young People's Perceptions of Europe in a Time of Change. IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016. European Report*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

- McLaren, L.M. (2003). Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces*, 81(3): 909–936.
- Midtbøen, A.H., & H. Lidén. (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge : En kunnskapsgjennomgang*. ISF Rapport 2015:01. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Nadim, M. (2014). Reinterpreting the Relation between Motherhood and Paid Work: Second Generation Immigrant Women in Norway. *Sociological Review* 65 (3): 494–511.
- Nærings- og Fiskeridepartementet (2017). *Lov om allmennaksjeselskaper* (allmennaksjeloven), § 6-11 a.
- Park, R. E. (1914). Racial assimilation in secondary groups, with particular reference to the Negro. *American Journal of Sociology*, 19(5): 606–623.
- Pettigrew, T. F., L.R. Tropp, U. Wagner & O. Christ (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3): 271–280. doi: 10.1016/j.ijintrel.2011.03.001
- Røthing, Å. (2011). De norske har det mer i seg. Norsk kjønnslikestilling i skolen. *Sosiologi i dag*, 41(3-4): 67–87.
- Schulz, W., J. Ainley, J. Fraillon, D. Kerr, & B. Losito. (2010). *ICCS 2009 International Report: Civic Knowledge, Attitudes, and Engagement among Lower-Secondary School Students in 38 Countries*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Schulz, W., J. Ainley, J. Fraillon, B. Losito, G. Agrusti, & T. Friedman. (2017). *Becoming Citizens in a Changing World IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Amsterdam: Springer International.
- Schulz, W., R. Carstens, B. Losito, & J. Fraillon. (2018). *ICCS 2016 technical report*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Spernes, K. (2014). Annerledes norsk – anerkjennelse av elevers språklige- og kulturelle bakgrunn. I Afdal, G., Å. Røthing, & E. Schjetne (red.), *Etikk i pedagogiske praksiser*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- SSB. (2017). *Innvandrere i Norge: Befolkningsgruppe i stadig endring. Innvandrere i Norge, 2017*. Nedlastet 05.12.2017 fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/befolkningsgruppe-i-stadig-endring>
- Stray, J. H. (2010). *Demokratisk medborgerskap i norsk skole? En kritisk analyse*. Avhandling for ph.d.-graden. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Utdanningsvitenskapelig fakultet, Universitetet i Oslo.
- Svendsen, S.H.B. (2014). Learning racism in the absence of ‘race’. *European Journal of Women's Studies*, 21(1): 9-24. doi:10.1177/1350506813507717
- Tronstad, K.R. (2009). *Opplevd diskriminering blant innvandrere med bakgrunn fra ti ulike land*. Rapporter 2009/47, Statistisk sentralbyrå. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

UNDP. (2015). Gender Inequality Index. I *Human Development Report 2014*. New York: United Nations Development Programme.

Vaage, O.F. (2002). *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971 – 2000*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Vestel, V. & A. Bakken. (2016). *Holdninger til ekstremisme. Resultater fra Ung i Oslo 2015*. NOVA-Rapport 4/16. Oslo: NOVA.

World Economic Forum. (2017). *The Global Gender Gap Report*. Geneva: World Economic Forum.

ABSTRACT

Have young people's attitudes towards civic rights and gender equality changed from 2009 to 2016?

Principles of equality and equity between individuals are fundamental for democratic societies, and therefore an important dimension of being a citizen in society is the attitudes towards citizen rights that the population holds. In the ICCS study, attitudes towards equal rights for both genders, for ethnic minorities and for immigrants are included in both 2009 and in 2016. This gives the opportunity to describe the attitudes and changes in these attitudes, of youth in the 9th grade.

In this article we compare the attitudes of girls and boys, and youth with and without immigrant backgrounds. Several questions are combined to form indexes on gender equality, on ethnic minorities' rights and immigrants' rights. Do we find changes in these attitudes from the 2009 study to the 2016 study? Are the different groups of youth changing at the same pace? We also discuss whether the changes that we see can be thematised as either a trend towards greater assimilation or as greater integration between immigrant and majority youth.

KEYWORDS:

Gender equality, civic rights, immigrant youth, ethnic minorities, ICCS 2016.